

Sudár Lászlóné Molnár Zsuzsanna

Adatok a csepregi Boldogasszony-templom történetéhez

Csepeg délnyugati részén, a Szombathelyről érkező út jobb oldalán, szemben a temetővel ível az a kavicsos út, ami kivezet a Boldogasszonyról elnevezett templomdombhoz. A közbeszéd ma már nemcsak a kegyhelyet, hanem az egész határrészt, az ott folydogáló Boldogasszony-patakot és a közelmúltban üzembe helyezett víztározó tavat együttesen belefoglalja az elnevezésbe. Az a tény már kevésbé él Csepregen a köztudatban, hogy a Frankói (Gös) család birtokát képező mai Alsóváros területét Sárnak, más néven Boldogasszonyfalvának nevezték a középkorban (1392).¹

Internetes mérések szerint Boldogasszony és környéke egyik legkedveltebb kiránduló helye a csepregi embereknek és az ide érkező kirándulóknak. Érdeemes arra, hogy a múltjáról kerengő szóbeli és írásos ismereteket összefoglaljuk és pontosítsuk.

A kegyhelyhez a Kálvária stációi mellett juthatunk el. A szó jelentése egy domb latin neve Jeruzsálem mellett, amelyen a Biblia szerint Jézust keresztre feszítették. Arámi nyelven Golgotának is nevezik. A városból a Kálváriára vivő utat keresztútként tartja számon a kereszténység.

Boldogasszonyhoz vezető út bal oldala mellett 1867-től fehérlik a tizennégy stáció oszlopsora. A román boltozatú, téglából épített, vakolt tetős oszlopokban helyezték el Jézus keresztútjának egy-egy jelenetét ábrázoló képeket. Az öreg, elromosodott Boldogasszony temploma lebontása után a domb üresen állt. A szakrális hely folyamatosságát szerette volna megőrizni az egyház, amikor egyezséget kötött a csepregi cukorgyárat alapító Schoeller és Társai cég igazgatójával, Carstanjen Gusztáv lovaggal, a Kálvária megépítésére. Első leírását Farkas Sándor káplántól, Csepregi történetírójától olvashatjuk.²

Az első stáció a városból kivezető út elején áll, a további tizenegy egyenlő távolságban a bejáratig. Az utolsó három oszlop ellenkező oldalon, a kápolna kertjében kapott helyet. Az építető a bejáratnál szemben helyezte el a hármaskeresztet, amelyen a kőbe vésett szövegben önmagáról is szól: „Alapította Carstanjen Gusztáv 1867.” Jelentős összeggel támogatta a Kálvária felállítását. Az 1 km-es keresztúton a búcsújárók ezrei vonultak minden augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján a kegyhelyhez

A második világháborút követő években a Kálvária út fokozatosan elveszítette régi szerepét. 1972-ben a „Győzelem” Termelőszövetkezet vezetősége bekerítette a szarvasmarha telepet „száj és körömfájás veszélye” miatt. Az út egy szakasza kerítésen belülré került, és így maradt 33 évig. Változtatásra az idő 2004 őszén jött el, amikor a hívek és az egyházközség finanszírozásával renoválták a megkopott stáció oszlopait. A keresztút jeleneteit ábrázoló képek sem voltak ekkor már a boltzatok alatt, mert rongálóktól tartva biztonságos helyen őrizték azokat. Reprodukciókat készítettek a festményekről, és 2005 tavaszán ezeket helyezték el a felújított boltzatok alatt. Az egyház, a városvezetés, a vállalatok, a civil szervezetek és a magánszemélyek összefogásával megnyílt, és megújult a Kálvária út. A város a stációsort a „Dunántúli Kálvária Tematikus Út” projektbe regisztráltatta.

A szakrális helynek nevet adó Boldogasszony temploma kezdeti történetét nem ismerjük. Nincs adatunk sem az építetőről, sem az építés időpontjáról. Történelmi tény, hogy a mai Csepreg területének alsóvárosi részét *II. Géza király* adományozta *Frankói (Gős)* család elődeinek, *Albrecht* és *Gottfried* lovagoknak, egy 1156-ban kelt adománylevél tanúsága szerint.³ E nemzetség nevezetes tagja volt *Frankói (Szigeti) István* kalocsai érsek (1367-1382). A templom építetőit ebben a családban kell keresnünk.⁴

A Boldogasszony temploma román stílusban épült, tornya homlokzati ikerablakos, kváderköves burkolattal fedett. A hagymakupola egy barokk kori átépítés eredménye. Támpillérekkel ellátott épület, amelyet erős védőfal vett körül. A templombelső mérete: 31 x 11méter.⁵ A középkorban plébániatemplom és különleges jogállású búcsújáróhely lehetett. Jelentőségét mutatja, hogy vallásos céh szerveződött körülötte, ami a jelentősebb középkori városok jellemzője. Céhmesterét 1503-1504-ben említik.⁶ A templomot nagy szabad mezőség vette körül, ami lehetőséget teremtett a 14-15. századoknak ismert adatai alapján a megyei és a nádori gyűlések megtartására. A megyegyűlések Kont Miklós, Garai Miklós nádorok, illetve Rozgonyi Simon országbíró elnökletével történtek, de megyeispánok is hívtak össze közgyűléseket.⁷ Ez lehetett az a csepregi templom, melyet Nankenreuter Nabukonozor vezette husziták megerősítettek, s Hunyadi János országos főkapitány ostromolta ki belőle őket 1454-ben.⁸ Katonai őrzését a Kanizsai család a 15. században is biztosította. A templom körüli teendőket századokon át egy-egy remete látta el, akinek eltartásáról a mindenkori földesúr gondoskodott.

Farkas Sándor, Csepreg történetírója feljegyzi, hogy 1560-1652-ig a protestánsok tulajdona volt a Boldogasszony temploma.⁹ Ugyancsak ő számol be arról, hogy kezébe került a „Csepregi polg. mesterek Protocollum könyve”, amelynek 91. lapján olvasható okmányban „ a csepregi sz. Miklós és Boldog-asszony templomoknak ez idétti leltára iratik le: „Osuald Janos Polgarmesternek Es Nagj Tamas Czepreghi Bironak Ideikben 1560. karacson haunak 12 napján az egez Tanacz ott leuven Polgarmester Osuald Janos hazanal, Es az keóság keozzeól tizenketten auagy teöbben.” [Továbbiakban a jelenlevők megnevezése a Tanacz és a keőség részéről] Mai olvasatban: „A Szent Miklós Egyházának Csepregen az mi javai vannak, ez felül megírt személyek előtt íratattak meg karácsony havának 12. napján 1560. kelyhek vannak kilenc kehely, de az egyiket itt kinn hagyták a ládából. És a ládába csak nyolcat tettek, kivel az pap betegeket itat: azt itt kinn azért hagyták, hogy mikor gyóntat. Egyik ezüstből csinált monstrancia, de nem aranyos, másik, kiben betegekhez hordozott a Pap ostyát, mikor gyóntat az Pap. Egyik ezüstből csinált monstrancia, Ez aranyos. Ezüstből csinált kereszt egy, de nem aranyos. Két ezüstből csinált ereklyék, az egyiknek ezüst lánc, de a másiknak nincsen lánc. A kilenc kehelynek nyolc tányérja vagyon, de a ládába csak hét tányért tettek, az nyolcadikat itt kinn hagyták. Az Boldogasszony Egyháznak javai ezek, kik mind egy nap íratattak, az megírt személyek előtt: Van négy kehely a Boldog asszony egyházához. Van három kehelyhez való tányér ezüstből csináltatottak. Egy ezüstből csináltatott monstrancia, az egyik kelyhet itt kinn hagyták, de a hármát és a montran(t) az ládába tették a Szent miklós Egyházhoz való Jókkal együtt. Ez felől megíratott dolgok lettek az egész Tanács és az egész Város akarattjából. Tettek a ládába egy misemondó ruhát, szederjes kamuka va(d)rasut, az gyöngyöst, ezt meg kivették, és Benkes Balázsnak kezébe adták”¹⁰. A protocollum nem tesz említést arról, hogy mi lehetett a leltár elkészítésének oka. A szövegkörnyezetből azonban kikövetkeztethető, hogy a katolikus templomok átadása zajlik ez idő tájt a protestáns felekezet számára. A szerző könyve 399. oldalán le is írja: „1560-1662-ig e templomot a protestánsok bírták.”¹¹ Ez időből nincs adat a Boldogasszony-templomról.

Farkas Sándor szerint 1693-ban újra említést tesznek a boldogasszonyi remetéről. 1745-57-ig itt remetéskedő Horváth Lászlóról sokat elmond a végrendelete. A Perselypénzek-protocolluma 12. 1. szerint 1753-ban Rómában is megfordult. Többeknek adott kölcsön pénzt, terményt és tárgyakat. Ezeket testamentumában felemlegeti, és rendelkezik további elszámolásukról. Könyvekkel bíró remete volt, aki

ács és asztalos munkát is elvégezte a templom és a remetelak körül. Kiterjedt kapcsolatai voltak a környező települések papjaival. Feltételezéseim között szerepel, hogy ő az a megbecsült személy, akit a templom kriptájába a Mária-oltár alá temettek, és akinek tetemét 31 évvel később Jankovich Antal kivetette, hogy maga és felesége számára a kriptá megüresedjen.¹²

A Wesselényi-összeesküvésben részt vállaló Nádasdy III. Ferenc országbíró kivégzése után a kamarilla gr. Draskovich Miklósnak és feleségének, Nádasdy Krisztinának, valamint utódaiknak ajándékozta Csepreget. Az örök pénzvarral küzdő utódok 1731-40-ig a bécsi jezsuitáknál zálogosították el a csepregi birtok egy részét. Gr. Draskovich Rozália 1740-ben rendezi tartozását a bécsi jezsuita renddel. Elképzelhető, hogy a jezsuita szerzetesek a Boldogasszony temploma kolostorában éltek, de sokkal valószínűbb, hogy a Szentkirály-templom zárdájában. Farkas is megemlíti egy szájhagyománnyal terjedő történet bizonyos szerzetesekről.¹³ Pesty Frigyes írja: „1500 előtt úgy látszik, a mezőváros szerzetesek birtoka volt, s a hagyomány szerint két klastrom létezett a határban: az egyik az úgynevezett Sz. Királyban a Répcze folyó mellett, hol most urasági major-épületek állnak, mit igazolni látszik, hogy a major átelleni malomkertben sok embercsontokra, sőt egész kriptára találni, mely kert hihetőleg a klastrom temetkezési helye volt.”¹⁴

A Boldogasszony-templom alja is sírboltot képezett. Csak Jankovich család temetkezéséről vannak adataink: daruvári Jankovich Antal és felesége, nemeskéri Kiss Katalin valamint Antal gyermekük nyughelye volt. A templom mellett kőfal vette körül a temetőt, ahova az 1840-es években még temetkeztek.¹⁵

1857. évre vonatkozó adatot is találunk Farkas Sándor művében: „...mint ez egy – az itteni remetéknél őrzött igen régi (talán még az egykor itt lakhatott szerzetesek idejéből való?) protocollumban feljegyezve volt, de amely protocollum legnagyobb sajnálatunkra a remetelak legutóbbi, 1857-ben történt leégése alkalmával elégett. Elég megbocsájthatatlan hibája t. elődeinknek, hogy az ilyenek megőrzéséhez nem volt kellő érzékek, mely jegyzőkönyv ha fennmarad, most forrásaink legérdekesebbikét képezheti s talán megment bennünket a sejtemények homályában való tapogatódzástól.”¹⁶

Hartmann Etelka 1856-ban készült rajzán szalmával fedettnek ábrázolja a remetelakot. Nem meglepő hogy többször leégett.

A templomot és a remetelakot megromlott állapota miatt lebontották. A templom lebontásának pontos dátumát nem tudjuk. Farkas Sándor rezignáltan szól erről a tényről: „E templomnak, melyről szólni akarunk, ma csak emléke él köztünk; a mulandóság – a királyoknak ez a halhatatlan királya 25 éve már, hogy bekebelezte láthatatlan birodalmába.”¹⁷ A fentiekből, tanulmánykötete megjelenését figyelembe véve, - 1861-62-re tehetnék a templom lebontásának idejét. Pesty Frigyes már jelzett művében szól a remetelakról és a Boldogasszony templomáról is a fentebb olvasható megállapítását folytatva: „A (második) zárda a mezőn állott, és 1862. évben szétbontatott, Boldogasszonyi templomon alul lévő téren állott, s ezen most szántásvetés alá használt földekben nagyszerű épületek alapjára is akadtak és onnan nagymennyiségű követ is szedtek ki.” Tehát 1862-ben csak a remetelakot bontották le. Pesty ugyanitt arra hivatkozik még: „A helybeli írástudó ember [hiányzik a neve a forrásból], aki a kérdőívet kitöltötte, még létezőként ír a Boldogasszony-templomról, tehát 1864-ben még nem omlott össze. De talán nemsokára.”¹⁸ Anyagát a cukorgyár építéséhez vásárolta meg a részvénytársaság, de föld alatti folyosóját később még pincének használták. A hagyomány szerint a pince folytatásaként egy alagút vezetett a városig.

A templomról és a remetelakról a csepregi gyógyszerész leánya, Hartmann Etelka kisasszony 1856-ban készített rajzot, amit 30 év múlva *Farkas Sándor* egy családnál talált meg, és *Csepreg mezőváros története* című könyvébe illesztett 1887-ben.¹⁹ Ez az egyetlen létező ábrázolás a Boldogasszony templomáról.

A lebontott Boldogasszony temploma helyére gróf Jankovich Gyula építtette a neogótikus kápolnát, a homlokzati felirat szerint: *kegyeletül*. Felszentelése 1869-ben történt. Ekkor 1230 négyszögöl gondozott park vette körül. A kápolna oltárát mészkőből faragták Szent István és Szent László térdeplő alakjaival. Följebb egy gótikus boltozat alatt *Mária régi kegyelt szobrát* helyezték el. A harangok Farkas Sándor által ismertetett adatai arra engednek következtetni, hogy a régi templomból kerültek a toronyba (1663 és 1764).²⁰ Boldogasszony-kápolna körüli feladatokat ekkor is a remete látta el. A kápolna parkjába épített kis remeteházban lakott. A remetelak utolsó lakója: *Reseterics Istvánné* volt, aki férjétől örökölte meg a tisztséget. 1973-ban

hunyt el. A kápolna a *Jankovich család* egyik temetkezési helye. Az építtető áthozatta Jankovich Antal és felesége, nemeskéri Kiss Katalin és Antal fiúk koporsóit a régi templom sírboltjából, és a kápolna földjébe hantoltatta. A kripta márvány fedőlapját a belső oldalfalba építették.

A Jankovich család többi tagja a Pozsega vármegyei (Horvátország) Strazseman Szent Mihály-templom sírboltjában nyugszik.

2. A csepregi Boldogasszony-templomhoz fűződő népmonda valós és költött elemei

A grófi család és a Boldogasszony templomának története a templom pusztulásával sem ért véget. Bár rövid ideig, mintegy 150 évig voltak Csepreg birtokosai a Jankovichok, a nép képzelete mondát szőtt köréjük, személyüket összekapcsolták az ősi templommal. Szájról-szájra terjedő híresztelésekből alkották meg ítéleteiket, sokszor nem törődve a történelmi valósággal. Így hirdették a templom patrónusának, Boldogasszonynak igazságtevő nagyságát, égi hatalmát. A népmondának három változata is fennmaradt.

Harangzúgás

„Élt 1800 körül egy földesúr, kinek Horvátországban és Kincsedén is volt egy birtoka. Ennek az embernek a szívében csak harag és bosszúvágy lakozott.

Aki nem járt kedvében, arra nagyon haragudott. Horvátországban a birtokán cserepeztetett. Nem tetszett neki a cserepes munkája, és egyszerűen lelőtte a tetőről. A falubeliek szívében az eddig is megérlelődött harag még élesebbé vált. A földesúrnak menekülnie kellett. Egy szolgája szénásszekérbe rejtve szöktette kincsédi birtokára. Azonban itt sem basáskodhatott sokáig. Hamarosan meghalt. Csepregtől nem messze van egy kápolna. Oda temettette magát, mivel azt még elődje építtette. Ott éledgél egy remetének nevezett sekrestyés, aki a kápolnát gondozta. Az uraság halála után egy-két nappal később, éjjel hatalmas harangzúgásra ébredt. Körülnézett, de sehol egy árva lelket sem látott a harangok körül, azok meg csak zúgtak, zúgtak. Sietve elindult Csepreg felé, jelenteni a történetet a plébánosnak. Arra már a falu népe is összesereglett. Mentek ők is a lelkipásztorral együtt a kápolnához. Odaérve a kápolna előtt álló Szűz Mária szoborhoz, a szobor megelevenedett, és fényességben úszott. Mindezt azonban csak az öreg, jólelkű plébános látta, és hallotta a Szűzanya szavait:

- Vigyétek el innen ezt a dögöt, mert ha nem, én megyek el.

A plébános azonnal intézkedett. Jöttek is a koporsóért Kincsedről hat pár ökör által húzott szekéren. Feltették a koporsót, és a hat pár ökör verejtékezve tudta csak húzni a halottat. A gonosz uraságot a kincsédi gödörben ásták el. Amint ez megtörtént, a Szűzanya szobra ismét megmerevedett, és a harangok is elhallgattak.”²¹

2. Boldogasszony. Legenda

„Egyszer réges-régen a kastélyban a Jankovics grófok laktak, ők voltak a földesúrak. A fiatalabb Jankovics, istentelen ember, mindig haragos volt. Egy alkalommal nagyon megharagította a cselédség, hát, mint az oroszlán rohant le-föl szobájában. Amint kipislantott az ablakon, dühtől elfehéredve látta, hogy a szemközti házon dolgozó cserepes vele egymagasságban van. Előhúzta revolverét, hogy lelőjje a cserepest, mert nem lehet az, hogy a gróf és a cserepes egymagasságban legyenek. A lövés után nagyot puffanva esett le a cserepes a földre.

Egy esztendőre rá, gyászdíszit öltött a kastély. Meghalt a gróf. Senki sem szerette, hát kiharagsolták a cselédeket a temetésre. A Boldogasszony kápolna kriptájába vitték, mely a Mária- oltár alatt volt. Alighogy betették a kripta ajtaját, besötétedett, erős szél kerekedett. Fázósan húzták össze réklíjüket az asszonyok, a férfiak meg begubóztak a szűrbe, aztán mentek haza. Idejében is volt. Alighogy hazaértek megnyílt az ég, dörgött, villámlott. Isten haragja, Isten ujja, mondogatták, mert gyilkos gróft temettek a kápolnába, a Mária-oltár alá. Ki se mozdult senki.

Csak a csősz járt a határban, no meg a bakter strázsált benn a faluban. Cuppogott a sárban a csősz hatalmas csizmája, de azért csak járta körútját. Amint a kápolna elé ért, hirtelen kivágódott a nehéz tölgyfa kapu. Égi fény vágott ki rajt, s glóriában a Szűzanya. Fázósan húzta össze magán kék-fehér ruháját, s ment a szakadó esőben az oldalsó álló hatalmas tölgy alá. A fénytől, égi jelenéstől megmeredt csősz futott fölöcsúdván a falu felé. Ijjetten verte a plébános ablakát. Éppen vendége volt a szentéletű büki káplán. Hadarva mondta el a dolgot, a sekrestyés félreverte a harangokat, gyülekezett a nép. És megindult a menet.

Az élen a csősz meg a sekrestyés a csengettyűvel, mögöttük a két pap, azután templomi zászlókkal a nép. Az eső tovább szakadt, dörgött- villámlott kegyetlenül. Az elszörnyülködés moraja futott végig a tömegben a tárt kápolnakapu láttán. A tölgy alatt az erdőszélen pedig ragyogott a fény. Énekelve, imádkozva veszi körül a nép a glóriás Máriát. Eleibe borul füstölővel a plébános: - Szűzanyám! Gyere vissza a kápolnába.

A nép remegve imádkozik. Az égből mintha dézsával öntenék a vizet. Végre a szentéletű büki káplán kérésére visszatér a Szűzanya, ha megígérik, hogy holnap, reggel kiviszik a kriptából a koporsót.

És most indul a menet. Elöl égi fénytől övezve a szűz, mögötte a papok, nép. Dörrenve vágódik be az Istenanya mögött a kápolnakapu. És imádkozva oszlik a nép.

Másnap markos legények emelték ki a koporsót, de csak hat pár ökör segítségével sikerül kihuzni a sirboltból. Felvontatták az erdőszélre s eltemették oda, hová Mária menekült, a nagy tölgy alá.”²²

3. Wellner Lőrinc közlése:

Meg nem nevezett adatközlő nyomán: „A népmonda szerint gr. Jankovich Izidor rossz ember volt. A közeli Boldogasszony-kápolnában [...] temették el. Ezért Mária minden éjjel kijött a kápolnából, és itt egy babbokorra szállt, amíg a halottat más helyre nem vitték.”²³

Mivel minden monda reális anyaggal bíró történet, amelyet a nép saját tetszése szerint formál, az idő múlásával mindig újabb valós vagy képzelt elemekkel gazdagít, a helytörténezből is előcsalja a kíváncsiságot, s a valóság kibogozására készíti.

Három kérdésre keresek választ: Ki volt a „gyilkos” gróf a Jankovichok közül? Mi lehet a gyökere a grófi család iránti ellenszenvnek, ami a mondát elindította, és a környéken szájhagyományozta? Milyen a nép időbeli emlékezete? Ezeket a válaszokat kell megtalálnom ahhoz, hogy a monda költött és valós elemei értelmezhetővé váljanak.

Kövessük a történelmi tényeket! A Jankovichok regnálása Csepregen 1775. április 18-án kezdődött, amikor „gr. Zindendorf Rozália (gr. Szlucha György özvegye) Csepreget és Tormást minden részeivel gr. Jankovich Antalnak és nejének, nemeskéri Kiss Katalinnak adja örök birtokul 260 ezer forint és hatszáz darab aranyért.”²⁴

Ósei között említik J. Bonaventurát, aki 1722-ben nemességet kapott III. Károlytól. Jankovich Antal Pécssett született 1728-ban, majd kiváló neveltetése lévén közpályára

lépett Verőcze, később Pozsega vármegyében. Hivatali pályáján gyorsan haladt felfelé. Kiváló szervező készségére felfigyelt Mária Terézia, majd II. József is. 1781. december 7-én valóságos belső titkos tanácsosi rangra emelték. 1782-ben a hétszemélyes királyi legfelsőbb törvényszék ülnöke.²⁵ Ebből következően, mint megbízható jozefinistát küldi 1784 végén a Horea és Closka felkelés felszámolására a román parasztok közé. A megtorlás Jankovich Antal feladata volt II. József intenciói szerint. A 600 elfogott lázadó közül 37-et ítéltek halálra, de a király 35-nek megkegyelmezett. A két vezért 1785. febr. 18-án kerékbe törték Gyulafehérváron, feldarabolt testüket városokban és falvakban kitűzték.²⁶ A harmadik vezér, Gheorghe Krisan öngyilkos lett a börtönben. Nagy Iván azt írja: (Jankovich Antalnak) „...a sok munka egészségét támadá meg.” Az udvar magas tisztségekkel honorálta szolgálatait. Erdélyből a híre eljuthatott erre a vidékre. A monda szövegének egy részlete erre utal: „Ennek az embernek a szívében csak harag és bosszúvágy lakozott.” Feltételezem, hogy rendcsináló tevékenysége, septemviralis táblánál betöltött szerepe árnyéket vetett földesúri megítélésére is. 1789. aug.19-én halt meg Budán. Felesége, nemeskéri Kiss Katalin 1792. aug. 29-én bekövetkezett halála után végrendeletében írtak alapján a csepregi Boldogasszony-templomba temettetett férje, Jankovich Antal mellé. Itt nyugodott hétéves fiuk is. Birtokaik Antal testvérére, Jánosra szálltak.²⁷

Jankovich Jánosról kevés adatunk van, de a monda szempontjából számba kell venni őt is. Nagy Iván annyit mond el róla, hogy a Nádasdy huszárezred kapitánya, 1770-től Pozsega megye alispánja. Farkas Sándor által felvázolt családfából még kiegészül az életrajz: született Pécsen, 1731. jún.11-én, meghalt 1798. nov. 9-én Sopronban. Földi maradványait felesége, gr. Festetich Alojzia Straxemanban, (Straxseman) a Szent Mihály-templom kriptájában helyezte örök nyugalomra. Nyolc gyermeke közül ketten érték meg a felnőtt kort: Katalin és Izidor.²⁸ Jankovich Jánosra a gyanú árnyéka sem vetődik a mondában elmeséltekből, annál több fiára, Izidorra. „ a kastélyban a Jankovics grófok laktak, ők voltak a földesurak. A fiatalabb Jankovics istentelen ember, mindig haragos volt.” Jankovich Izidor 1789. március 2-án Straxemanban született. A tanulóévek után ott is élt. Apja halálakor 9 éves volt. Csepregi örökségét csak nagykorúsága elérése után vehette át 1813-ban. A két nemzedék, János és Izidor felnőttként nem élt itt együtt.

Ami Jankovich Izidor emberi habitusát illeti, valóban szangvinikus, robbanékony ember volt. Birtokpereit vizsgálók szerint úrral, paraszttal perben állt idős koráig. Könnyen rávetült a haragos, istentelen és gonosz jelző. Akár a cserepest is lelőhette volna halála előtt egy évvel. Ennek nyomának kellene lennie peranyagban és az akkori médiában. Jankovich Izidor személyiségének része az is, hogy a reformkor embere volt. Elfogadta Széchenyi elképzeléseit. Támogatta a lósportot, nevezetesen a csepregi és a környékbeli parasztság pünkösdi lófuttatását, királyválasztását. Farkas Sándor részletesen ismerteti földesúri rendeletét, amelyet az 1831. évi kolera megfékezésére, „az emberiség Javára intézett”. Kórházat állított fel, orvosokat, ápolókat, határőröket fizetett.²⁹ Balogh Jánosné Horváth Terézia kutatásai során személyiségének ennél több pozitív értékével is találkozott.

Regényes az a népi elképzelés, hogy a gróf Horvátországban követte el a gyilkosságot, és szénásszekér alján menekült. J. Antalt a császári udvarban betöltött tisztségei felmentették volna ettől a megoldástól, J. Izidor Csepregre érkezése pedig a legtörvényesebb módon, mostohaanyjával egy előzetes pesti megegyezés alapján zajlott. Igaz, nem minden konfliktus nélkül.³⁰ Itt maradt haláláig, 1857. február 17-ig, amikor testét beszentelték és Straxemanba vitték. Itt helyezték örök nyugalomra az apjával szomszédos kriptában, 1857. március 3-án. A tények vitába szállnak a népköltéssel. Jankovich Izidornak soha nem volt temetése Csepregen, sem a kincsedí

gödörben, sem a tölgy alatt. Valójában a népi hiedelem azon állítása sem igaz: „Csepregtől nem messze van egy kápolna, oda temettette magát, amit még az elődje építtetett.” Jankovich Izidor halála idején még állt a Boldogasszony temploma. A csoda csak ehhez az épülethez köthető. Az említett kápolnát halála után 12 évvel építtette meg, és szenteltette fel Gyula fia. Érdekes a Boldogasszony. Legenda híresztelése is: „A Boldogasszony kápolna kriptájába vitték, amely a Mária-oltár alatt volt.” Az új kápolnába nem építettek kriptát, az ősi templom sírboltjába a Jankovichok közül csak Antal grófékat temették. A fenti adatok alapján sem jelenthető ki pontosan, melyik Jankovichra utal a monda. Mindkettőjük életének, személyiségének voltak elítélendő pontjai.

A történelem időbeli elhelyezése is különböző. „Élt 1800 körül egy földesúr...”-mondja a Harangzúgás mesélője. „Egyszer réges-régen...” regélnék a Boldogasszony. Legendában. Az előző konkrétabb, bár nem visz közelebb az igazsághoz. A „körül” lehet 1789 is, Antal gróf halálának éve, de lehet 1813 is, amikor Jankovich Izidor letelepedett csepregi birtokán. Újabb patthelyzet.

A népi képzelet a csodát hívja segítségül, hogy a gonosz földesúr megbűnhődjön. Ez a helyi miraculum oldja meg az igazságtételt. Mint a barokk hősi eposzokban, a monda alkotói is a természet erői majd a természetfeletti felé fordultak. A Harangzúgásban a temetés után rövidesen megindul a csodák sora: a harangzúgás, majd Szűz Mária megjelenése, a súlyos koporsó elvontatása, Mária visszatérése a templomba. A Boldogasszony. Legendában ítéletidő követi a temetést. Tombol a természet ezen az augusztusi napon: „...megnyillott az ég...az eső tovább szakadt, dörgött-villámlott kegyetlenül....Az égből mintha dézsával öntenék a vizet.” Istenanyja kivonul a tölgy alá, de visszamegy a büki káplán kérő szavára, aki megígéri, hogy kiviszik a kriptából a gyilkos grófot. Baloghné Horváth Terézia a Jankovich család után kutatva egy meglepő híradásra bukkant a Magyar Kurir 1789 augusztusi számában. Gróf Jankovich Antalt „18-dikban a maga Sopron-Vármegyében lévő jószágába Tsepregre, az eltemetetés véget, ki-viteték”, ahol”Augustusnak 23-dikán meg-lesvén bennünket a ’Szélveses veszedelmes esső, egész 2 órákig...Méltós. Gróf Jankovits ....Urnak éppen akkor tevék egy hétig...halva fekütt tetemeit...Csepreg Mező-Város határjában lévő volt Remete-Templom’ Kriptájába (minekutánna az ezen Kriptában eddig feküdt Remete’ hamvait onnan ki-vévén másuvá eltemették vólna, a...Gófnak még életében tett rendelése szerint) a’ midőn ezen zenebonás idő bé-köszöntött, t. i.... dél-után 3 óra tájban; melly idő miatt a Solennitásra /’ünnepélyre’/egybe-gyülni óhajtott fő Méltóságok’ s Uri rendek közzül sokan kéntelenítettének ki-maradni.”³¹

Ezen a ponton a regélő emlékezete egybeesik a hírlapíró által leírtakkal. Valóságként kell kezelni. A nyughelyétől megfosztott remete említésével a cikkíró célja nemcsak a jól értesültség mutogatása lehetett. Egymás mellé állította a helytelen cselekedetet és a viharos időt, mint következményt, ami megakadályozta a gróf tisztes eltemetését. Megjegyzése alkalmas arra, hogy megbotránkoztasson, és következtetés levonásához vezessen a vallásos emberek körében. Ahogy megtörtént ez a csepregi emberekben is már egy évvel a temetés előtt, amikor a remete nyugalomát háborgatva őt a kriptából Antal gróf kivetette. Szemükben gyilkossággal felérő cselekedet volt. „Hamarosan meghalt a gróf.” „Egy esztendőre rá...Meghalt a gróf” - mesélték. A valós elemekhez alkottak egy csodatörténetet, és a zárandokhely Boldogasszonyával hozattak döntést a bűnös grófról. A befejezés gyönyörű mirakulum. A szakrális lény fényben és glóriában tündökölt, ugyanakkor nagyon földi is: „Fázósan húzta össze magán kék-fehér ruháját, s ment a szakadó esőben az oldalban álló hatalmas tölgy alá.” A Wellner-féle változatban „...egy babbokorra szállt.” Harangzúgásban egy parasztasszony vulgáriszmusával szól: „Vigyétek el innen ezt a dögöt, mert ha nem, én megyek el.”

Lehet, hogy valahol, valamikor, valakivel megtörtént a cserepes esete. A mesélőnek kellett egy nyomós indok, hogy a történetet drámai hitellel végig vigye, hát felhasználta. Valóban az egyetlen Jankovich, Antal gróf volt, akinek temetése a csepregi Boldogasszony templomában hatalmas viharban zajlott. Földi maradványait nyolcvan év múlva eredeti helyéről kihantolták, és közönségesen az új kápolna földjébe temették 1869-ben. Ma is ott van, mint az a „kegyelt” Mária-szobor is, amelyet áthoztak a beomlott Boldogasszony templomából. A monda fő történései, ha időbeli eltérésekkel is, de megfelelnek a valóságnak. Bár Farkast idézve néha „a sejtemények homályában” tapogatódtam, a kérdésekre a válasz Gr. Jankovich Antal személyéből következik. A róla szóló helyi monda csak Csepregen és környékén ismert, ennek ellenére hozzájárult a magyar folklór gazdagodásához. Antal gróf izgalmas életútja pedig további feltárára inspirálja a helytörténeti kutatókat.

HIVATKOZÁSOK ÉS FORRÁSOK

1. Mező András: Patrocíniumok a középkori Magyarországon. Bp., 2003. 406.
2. Farkas Sándor: Csepreg mezőváros története Bp., 1887. 403.
3. Dénes József: Csepreg és a Répce-vidék az Árpád-korban. Tanulmányok Csepreg történetéből. Csepreg, 1996. 115. Ezúton köszönöm meg munkám támogatását.
4. Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301-1457. I-II. Bp., 1996. I. 64., II. 78.
5. Farkas Sándor i. m. 399.
6. Kubinyi András: Csepreg a Nyugat-Dunántúl középkori város hálózatában, Tanulmányok Csepreg történetéből. Csepreg, 1996. 133. Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története. II/5. 1938. 127. Kubinyi fenti munkájának 23. jegyzetében megemlíti, hogy 1522-ben a város Szent Miklós temploma és a Boldogasszony temploma is kapott végrendeleti hagyatékot. I. m. 146.
7. Farkas Sándor: i. m. 45-46-47. Hivatkozik Sümeghy Dezső is Sopron vármegye levéltárának oklevél-gyűjteményében. Sopron, 1928. I. 91.
8. Horváth Richárd: Források a csepregi erősség középkori történetéhez. Vasi Szemle 2006/4. 429. o. Házi Jenő: Sopron vármegye története I. 4. 63-64.
9. Farkas Sándor: i.m. 399.
10. Farkas: i. m. 53-56.
11. Farkas i. m. 401. A remete személyiségére utal a végrendelet alábbi részlete:” Könyveit pedig „...az kiket helyesek állítanak lenni, az Remete Cassájába tétetni rendeli örök időkre, míg az többit, az kik alább valók lesznek–kivánja bona conscientia, [jó lelkiismerettel] ki mit ad érettek – distriubáltatni [szétosztani]... mindennemű ruháit a temetésen megjelenő szegények közt szétosztatni óhajtja.”
12. Farkas: i.m. 345. Inscriptionalis perek 533-37.
13. Farkas: i. m. 400.
14. Pesty Frigyes Helységnévtára XXXVII. Kötet.(Sopron vármegye) 52-56. OSZK. Kézirattár, Mikrofilm FM/1./A. – Csepreg. 52-53. Ezt a tényt szájhagyományra hivatkozva Farkas is megerősíti: i. m. 400.
15. Farkas: i. m. 399.
16. Farkas: i. m. 401. 1. sz. jegyzet. A szerző a régi szerzetesekre utalva a 399. oldalon is megjegyzi: „(a Boldogasszony temploma és a remetelak) ...ily szerzetes zárda templomnak alakjára vallott [...] annak egész belső szervezete és berendezése.”
17. Farkas: i. m. 399.
18. Pesty: i. m. 53. Köszönetet mondok Balogh Jánosné Horváth Teréziának az értékes adatért.
19. Farkas: i. m. 397. 1. sz. jegyzet, 398: Hartmann Etelka rajza.
20. Farkas: i. m. 401. A kápolna homlokzatán az építető neve cs-vel (Jankovics Gyula) szerepel.
21. Hettyésy Katalin-Sudár Lászlóné: A Répce mente meséi és mondái. Szombathely, 1996. 85-86. A lejegyzés helye: Bó.

22. Lovas (Lankovits) Gyula cserkész regös hadnagy: Boldogasszony. Legenda. Új Sopron Vármegye 6.(1944) 101. sz.4. Sági Ferenc hívta fel rá a figyelmet. Betűhív helyesírás.
23. Wellner Lőrinc: Vas megye földrajzi nevei: Szombathely 1982. 51.
24. Farkas: i. m. 345. Inskript. per. 1018.
25. Nagy Iván: Magyarország családai Budapest, 1857 és 68 között 13 kötetben. Jankovich család (Daruvári gróf és nemes). CD lemez. Budapest, Arcanum Adatbázis Kft.
26. Makkai László és Szász Zoltán: Erdély története 1606-1830-ig. Budapest, 1988. 1095-96.
27. Farkas: i. m. 350. 2. sz. jegyzet.
28. Nagy Iván: i. m. 6. Farkas: i. m 349.
29. Farkas: i.m. 286-87.
30. Balogh Jánosné Horváth Terézia-Haisler Lászlóné Párdi Bea: Jankovich Izidor csepregi földesúr halálának 150. évfordulójára: 6.
31. Balogh Jánosné Horváth Terézia: Jankovich gróf temetésének mondája: Magyar Kurir híradása. Promenáád 2007. május, 11.

A fotókat készítette: Lukács Miklós